

KONTEMPLACJA/ZAANGAŻOWANIE

Przeciwstawne sobie (lecz niewykluczające się) postawy opisujące dwa różne sposoby doświadczania krajobrazu. Kontemplacja jest związana z ideą bezinteresownego oglądu, doświadczeniem wizualnym, obserwacją i sytuowaniem siebie na zewnątrz krajobrazu; zaangażowanie jest związane z postawą aktywną, wielozmysłowym doświadczeniem krajobrazu rozumianego jako proces, byciem-w-krajobrazie.

Kontemplacja jest bliższa doświadczeniu estetycznemu i wiąże się z krajobrazem estetycznym, zaangażowanie zaś — doświadczeniu topograficznemu (a zatem geograficznemu i antropologicznemu) i powiązane jest z krajobrazem kulturowym.

Kontemplacja i zaangażowanie to także terminy odnoszące się do różnych podejść epistemologicznych. Kontemplacja jest związana z tradycyjną epistemologią, w której podmiot i przedmiot pozostają rozdzielone, jasno określony jest obserwator i przedmiot obserwacji (kontemplacji). Intelktualne zaplecze postawy kontemplacyjnej opiera się na kantowskiej idei bezinteresowności, europejskim okulocentryzmie oraz XVIII-wiecznych dysputach nad estetyką natury, wzniosłością, malowniczością. Lowenthal zwraca uwagę, że kontemplacja jako rodzaj doświadczenia wynika z wielowiekowej europejskiej tradycji patrzenia na krajobraz jak na estetyczny widok, w czym miały swój udział także podróże i rozwój malarstwa krajobrazowego. Kontemplacja jako rodzaj doświadczenia oznacza model doznania, w którym – z uwagi na temat albo kompozycję – świat przyrody jest postrzegany jako scena i widok.

Zaangażowanie łączy się z doświadczeniem hermeneutycznym oraz fenomenologiczną teorią krajobrazu, w których brak jest wyraźnej granicy między podmiotem a przedmiotem poznania, a obserwator jest zarazem poznającym. Kontemplacja jako akt estetycznego postrzegania pozwala przekształcić widok i naturę w krajobraz, w procesie zaangażowania krajobraz staje się natomiast miejscem zamieszkiwanym, które podlega procesom naturalnym i ludzkim działaniom.

Kontemplacji widoku oraz zaangażowaniu w krajobraz odpowiadają dwa różne rodzaje doświadczenia: spojrzenie panoramiczne (podkreślanie estetycznego wymiaru krajobrazu, postawa wędrowca i turysty) oraz doświadczenie topograficzne (podkreślanie procesualnej natury krajobrazu, procesów związanych z przemieszczaniem się ludności, zasiedlaniem nowych terenów, postawą mieszkańca). W konsekwencji kontemplacja wymaga dystansu emocjonalnego i fizycznego, zaangażowanie zaś – „wejścia” w krajobraz. Kontemplacja oznacza podziwianie widoków, zaangażowanie wskazuje na uczestniczenie (Rees). Kontemplować widok znaczy tyle, co doświadczać go w sposób bliski odbiorowi dzieła sztuki. Angażować się w krajobraz znaczy radzić sobie z naturą, żywołem, przewycięzać je. Zaangażowanie w krajobraz można także pojmować jako cielesne zanurzenie, wskutek którego człowiek i krajobraz tworzą kontinuum. Z tej perspektywy naturalnym krajobrazem człowieka jest „krajobraz zaangażowania”, natomiast „krajobraz obserwacyjny” (tj. krajobraz pojęty jako widok) jest konstruktem stworzonym przez nowoczesną kulturę Zachodu (Berleant).

Kontemplacja nie występuje tam, gdzie przyroda postrzegana jest przez pryzmat jej wartości użytkowych. Emerson zauważa, że nie jesteśmy w stanie zachwycać się krajobrazem, gdy na pobliskim polu pracują ludzie, Raymond Williams notuje, że pracująca wieś rzadko bywa krajobrazem, zaś John Barrell twierdzi, że w miejscach turystycznych i krajobrazowo atrakcyjnych

pracownicy pozostają ukryci w niewidocznych miejscach tak, aby swą obecnością nie psuć turystom filozoficznej kontemplacji piękna natury.

Zaangażowanie to postawa wyrastająca z rzeczywistego rozpoznania problemów, to postawa mieszkańca żyjącego w określonym otoczeniu, dla którego stosunek do terenu, miejsc i okolicy wyznaczają: warunki użytkowe, pamięć, przywiązanie, tradycja, a także walory krajobrazowe. Każda z postaw uruchamia inny zestaw wartości. Zaangażowanie lokuje nasze „bycie” w określonym miejscu, kontemplujemy zaś przestrzeń, w której przebywamy tymczasowo, w czasie wyjazdu na wakacje czy wycieczki w góry.

Podsumowując estetyczne nastawienie w odbiorze rzeczywistości Ritter pisał, że aby natura przekształciła się w krajobraz, potrzebna jest postawa kontemplującego i niezaangażowanego obserwatora. Takie podejście jest krytykowane przez fenomenologów jako nieautentyczne. Przedstawiciele tej metodologii skupiają się na ekologicznej kondycji krajobrazu, przydatności do zasiedlenia, zdrowia społecznego i historycznego autentyzmu (Lowenthal), a wzmianki o pięknie traktują jako odwracanie uwagi od poważnej kwestii funkcjonowania krajobrazu i natury. Ingold pisze, że krajobraz pojawia się dopiero, gdy zaistnieje zaangażowanie związane z zamieszkiwaniem, które w jego teorii przybiera postać krajobrazu zadanego. Assunto dodaje, że w momencie, w którym człowiek zaczyna się sytuować wewnątrz krajobrazu, zaczyna tym samym czuć się jego częścią, a przestaje czuć się widzem, przenosi tym samym sąd refleksyjny z poziomu estetyki na poziom teleologii. W trakcie kontemplacji świat jawi się człowiekowi jako cel sam w sobie, a nie skutek jakiejś przyczyny lub środek do realizacji jakiegoś celu. Działanie oznacza niszczenie natury jako przedmiotu estetycznej kontemplacji, czyli jako krajobrazu.

To, co łączy obie postawy, to po pierwsze okoliczność, że obie odnoszą się do relacji: człowiek – przestrzeń (krajobraz, natura), obie też wymagają obecności doświadczającego podmiotu. Mogą także być traktowane jako komplementarne lub dopełniające się, gdy kontemplacja zamienia się w zaangażowanie (teren zwiedzany turystycznie zamienia się w zamieszkałe miejsce).

[M.G.]

Literatura:

Assunto, Rosario. „Natura jako krajobraz i wolność człowieka”, tłum. M. Salwa. W: *Krajobraz. Antologia tekstów*, red. Beata Frydryczak, Dorota Angutek, 211-221. Poznań: Wydawnictwo PTPN, 2014.

Barrell, John. *The Dark Side of the Landscape: The Rural Poor in English Painting, 1730-1840*. Cambridge: Cambridge University Press, 1980.

Bearlant, Arnold. *Living in the Landscape. Toward the Aesthetics of Environment*. Lawrence: University Press of Kansas, 1997.

Berleant, Arnold. *The Aesthetics of Environment*. Philadelphia: Temple University Press, 1992.

Carlson, Allen. „Produktywność i wartości estetyczne krajobrazu rolniczego”, tłum. B. Frydryczak. W: *Krajobraz. Antologia tekstów*, red. Beata Frydryczak, Dorota Angutek, 319-335. Poznań: Wydawnictwo PTPN, 2014.

Cosgrove, Denis. *Vision and Geography. Seeing, Imagining and Representing the World*. London – New York: I.B. Tauris, 2010.

Emerson, Ralph W. *Natura*, tłum. M. Filipczuk. Kraków: Wydawnictwo Zielona Sowa, 2005.

Frydryczak, Beata, *Krajobraz. Od estetyki the picturesque do doświadczenia topograficznego*, Poznań: Wydawnictwo PTPN, 2012.

Ingold, Tim. *The Perception of the Environment. Essay of Livelihood, Dwelling and Skill*. London – New York: Routledge, 2000.

Lowenthal, David. „Życie z krajobrazem i oglądanie krajobrazu”, tłum. D. Stadnik. W: *Krajobraz. Antologia tekstów*, red. Beata Frydryczak, Dorota Angutek, 111-141, Poznań: Wydawnictwo PTPN, 2014.

Rees, Ronald. „The Taste for Mountain Scenery”. *History Today* 25 (1975), 305-312.

Ritter, Joachim. „Krajobraz. O postawie estetycznej w nowoczesnym społeczeństwie”, tłum. Cz. Piecuch. W: *Krajobraz. Antologia tekstów*, red. Beata Frydryczak, Dorota Angutek, 37-55. Poznań: Wydawnictwo PTPN, 2014.

Williams, Raymond. *The Country and the City*. London: Chatto and Windus, 1973.

